

Geliş Tarihi : 28.12.2023
Kabul Tarihi : 01.03.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1411467>

Kiyat, A. (2024). Kırgız kültüründe hediyeleşme geleneği ve işlevleri. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 332-347. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1411467>

KIRGIZ KÜLTÜRÜNDE HEDİYELEŞME GELENEĞİ VE İŞLEVLERİ

Arzu KİYAT¹

ÖZ

Hediye veya armağan sistemi arkaik dönemlerden beri var olan karmaşık bir yapı olarak süregelmiştir. Söz konusu hususta kavramın karşılıklılık ve karşılıksızlık ilkesine dayalı olması ve bu sebeple subjektif bir değerlendirmeye tabi tutulması yatmaktadır. Hediye kavramı; alma, verme ve karşılığını verme esasına dayalı üçlü bir döngü üzerine kurulu bir sistemdir. Bu sistem, arkaik devirlerde başlangıçta daha çok ticari sistem üzerine inşa edilmiş ve ticaret ortaklığına dayanan uzlaştırıcı bir araç olarak görülmüştür. Mefhum zamanla bu boyutlarından sıyrılarak anlam alanlarını genişletmiş ve gerek maddi gerek manevi içeriklerle çok boyutlu hâle gelmiştir. Hediye alma ve verme eylemi birey ve toplum üzerinde işlevsel etkiye sahiptir. Nitekim bu husus psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi vb. pek çok noktada toplumdaki bireylere katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla işlevsellik ve pragmatik özelliğinin geniş perspektif imkân alanları sunması sistemin günümüze değin canlılığını koruyarak aktarılagelmesini sağlamıştır. Bu hususlar ekseninde hediye olgusunun Kırgız kültüründe mevcut durumunun hangi şekillerde olduğunu ortaya koymak önemli görülmüştür. Bu minvalde çalışmada, Kırgızlarda hediye kavramı ve hediyeleşme geleneğinin geçiş dönemi ritüellerinde işlevsel açılardan birey ve toplum üzerine olan etkileri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Kırgız kültüründe hediye ve hediyeleşme geleneğinin çeşitli tören ve kutlamalarda etkin biçimde sürdürüldüğü ve bu ritüellerdeki işlevsel görünümü dolayısıyla başta kültür ve geleneğin sürdürümlülüğü olmak üzere toplum üzerinde pek çok etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız kültürü, Hediye, Geçiş dönemleri, Hediyeleşme geleneği, İşlevsellik

¹ Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, arzu.kiyat@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0002-8248-8817>

Date Received : 28.12.2023

Date Accepted : 01.03.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1411467>

Kiyat, A. (2024). Gift-giving tradition and functions in Kyrgyz culture. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 12(23), 332-347. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1411467>

GIFT-GIVING TRADITION AND FUNCTIONS IN KYRGYZ CULTURE

Arzu KİYAT²

ABSTRACT

The system of gift or presents has persisted as a nuanced structure since ancient times, grounded in the principles of reciprocity and non-reciprocity. This concept, involving a triadic cycle of receiving, giving, and reciprocating, is subject to subjective evaluation. The gift concept is built upon a triadic cycle of receiving, giving, and reciprocating. In its early stages, this system was initially constructed upon a commercial framework and was perceived as a reconciliatory tool based on trade partnerships during archaic periods. Over time, the concept has transcended these dimensions, expanding its scope into multifaceted realms, encompassing both material and spiritual dimensions. The act of giving and receiving gifts has functional impacts on individuals and society, contributing across psychological, social, cultural, economic, political, and other aspects. The broad perspectives offered by its functionality and pragmatic characteristics have allowed the system to maintain vitality and to be transmitted to the present day. In this context, it is important to elucidate the current state of the gift phenomenon in Kyrgyz culture. This study examines the impacts of the gift concept and gift-giving tradition on individuals and society from functional perspectives during transition period rituals among the Kyrgyz. The findings reveal that the gift and gift-giving tradition in Kyrgyz culture are actively sustained in various ceremonies and celebrations. Their functional appearance in these rituals holds significant importance for society, particularly in the continuity of culture and tradition.

Keywords: Kyrgyz culture, Gift, Transition periods, Gift-giving tradition, Functionality

² Dr., Kyrgyz-Turkish Manas University, School of Foreign Languages, arzu.kiyat@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0002-8248-8817>

Giriş

Arkaik devirlerde ilkel ticaretin en eski biçimi, yabancı grupların ve toplumların birbiriyle kurmuş oldukları ticaret ortaklığına dayanmıştır. Bu sistemde ortaklardan biri kendinde mevcut olan fazla ürünü birtakım hediyelerle beraber ortağına veya ticaret kardeşine vermiştir. Birey, verilen hediyelere ve ürünlere karşılık diğer tarafın hediye ve ürünlerini almıştır. Bu denli değişimde hediye ve ürünlerin eş değer olması gerekmektedir. Ürün veya hediye az ya da eksik olması durumunda bir sonraki değişimde noksanlık kapatılmıştır. Dolayısıyla arkaik dönemlerde söz konusu alışverişler neticesinde yabancı toplumlar arasında ortaklıklar kurulmuştur. Bu sistem ile ilgili belki de en ünlü örnek *Kula*'dır (Güvenç, 1979, s. 233). Ticaretteki değiş tokuşun bir versiyonu olan kula, aynı zamanda törensel bir biçimde gerçekleştirilen ve söz konusu törenlerde büyüsel birtakım pratikler uygulanmış bir sistemdir (Malinowski, 1990, s. 124; 1998, s. 147). İlkel toplumdaki hediyeleşme geleneğini inceleyen Mauss (2011, s. 222-223), Polinezya klanları arasındaki kişilerin hediye reddetmesi, alım satım yapmaması, konukseverlik talep etmemesi gibi hususların ittifakı ve birliği reddetme olarak görülmesi dolayısıyla savaş ilanı anlamına geldiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla o dönemlerde hediye alıp verme "karşılıklılık" ilkesi esasına dayalı bir biçimde sürdürülmüştür. Hediye alınmaması yahut verilmemesi kişiler veya klanlar arasındaki ilişkinin sarsılmasına sebep olmuştur. İlk Mauss'un *Gift* adlı eserinde bahsi geçen *Potlaç* da değiş tokuşun başka bir versiyonudur. Baba ve oğul arasındaki bağışlar için düzenlenen bir tören veya belli bir grup ailenin ötekilere vermiş olduğu şölenler³ Potlaç örneği olarak sayılabilir. Potlaça davet edilen kişi büyük onur kazanır. Her bir konuk çağrıldığı Potlaça karşılık, kendisi de bir Potlaç organize etmek durumundadır. Söz konusu törende alınan ve verilen ürün veya eşyalara karşılık daha fazlasının verilmemesi onur kırıcı bir davranış olarak görülmüştür. Dolayısıyla alınanlar çok daha fazlasıyla geri ödenmiştir. Bu sistem, aç kalan bireylere katıldıkları Potlaçlar yoluyla kendileri ve ailelerinin geçimlerini sağlamasına katkı sağlamıştır. Esasen Potlaç, o dönemlerde zorlu günlerin sosyal ve ekonomik bir sigortası olmuştur (Güvenç, 1979, s. 237-238). Ayrıca ilkel toplumlar hediye alıp verme yoluyla yalnızca bireysel yaşantının değil, aynı zamanda yaşamın ve kurumların canlılığını korumuş ve sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan hediye alma ve verme dinsel, ahlaksal, ekonomik (Tezcan, 1997, s. 59), psikolojik vb. pek çok açıdan toplum içinde önemli bir değere sahip olmuştur.

Önceki çağlarda insanlar⁴ ilk sunularını tanrılara yapmıştır. Tanrı, kişilerin sunduğu kurban ve saçılara karşılık onlara merhamet etmiş ve onları lütfuyla ödüllendirmiştir. Bunun bir sonucu olarak belli bir sürenin ardından bu uygulama kişiler arasında değiş tokuşun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kişiler, birbirlerine karşılıklı sunular yapmış ve dolayısıyla bu pratikler aralarındaki bağı güçlendirmiş ve toplumsal statülerini simgesel anlamda yeniden üretmiştir (Özünel Ölçer, 2013, s. 60). Tanrı, ecdat ve kültürel kahramanlar için yapılan şölen ve ritüellerde sunulan kurbanların her birinin birer hediye mahiyetinde olduğu ve bunun karşılığında ise yardım umulduğu görülmektedir. Söz konusu törenlerde gerçekleştirilen her bir pratik, öncelikli olarak topluma bolluk ve bereket getirmek amacıyla uygulanmıştır. Bu bakımdan, mezkûr uygulamalar toplumun ihtiyaçlarına yardım ve cevap niteliğindeki

³ Türklere Oğuzlar dönemindeki *yağmacılık* yahut Eski Türklere *yağmal toy* hakan, han, bey veya varlıklı kimselerin tertip ettikleri şölenlerdeki mallar, toplumdaki yoksul tabakalara dağıtılmıştır (Tezcan, 1997, s. 61).

⁴ Eski Türklere hediyeleşme geleneği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Şahbaz, 2018, s. 141-155).

pratiklerdir (Düzgün Kara, 2014, s. 272). Esasında, bütün ifade edilen bilgiler, hediye olgusunun temelde karşılıklılık ilkesine dayalı bir husus olduğunu göstermektedir. Ancak bununla birlikte, arkaik dönemlerden itibaren mefhumun işlevsel pek çok yöne sahip ve faydayı gözetir durumda olması günümüze değin aktarılagelerek canlılığını sürdürmesine sebep olmuştur. Gerek ticari gerek tanrı, ecdat vd. için gerçekleştirilen her bir pratik, birey ve topluma birçok yönden fonksiyonel ve pragmatik etki sağlamıştır. Söz konusu işlevlerin Kırgız kültüründe hangi formlarda mevcut olduğu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuş ve bu eksende çalışmaya kaynaklık edecek yazılı ve sözlü kaynaklar tespit edilmiş ve irdelenmiştir. İnceleme neticesinde, Kırgız kültüründe çeşitli tören ve kutlamalarda gerçekleştirilen hediyeleşme geleneğinin görünümü ortaya konmuştur. Mezkûr gelenek geçiş dönemleri ritüelleri özelinde ele alınarak çalışma sınırlandırılmıştır.

Kırgızların Geçiş Dönemi Ritüellerinde Hediyeleşme Geleneği

Gelenekler toplumlarda ortak bir değer olarak kabul gören ve tecrübeye dayalı pratiklerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra gelenekler; bireyleri iyiye, güzele, doğruya sevk eden, onları yönlendiren, toplumdaki barış ve huzuru sağlayan uygulamalardır (Özarlan, 2005, s. 58). Ayrıca mefhum, işlevselliği dolayısıyla sosyal yapının sürekliliğine katkı ve toplumun yaşam sürecinin devamlılığını sağlar (Oring, 2014, s. 118). Buna benzer pek çok fonksiyonel yönü barındıran geleneklerden biri de hediyeleşmedir. Arkaik dönemlerde sürdürülen hediyeleşme geleneği ile günümüz çağındaki hediyeleşme pratikleri arasında büyük farklılıklar bulunmakla birlikte her iki dönemde de söz konusu uygulama, birey ve topluma katmış olduğu pragmatik taraflarıyla başta kültür sürdürümcülüğü olmak üzere pek çok noktaya katkı sağlamıştır. Arkaik dönemlerde hediyeleşme daha çok değiş tokuş sistemi üzerine kurulmuştur. Günümüzde hediyein karşılıklılık niteliği farklı yönlere evrilmiş olsa da söz konusu gelenek, birey ve toplumsal ilişkinin kurulmasına hizmet etmesi ve bireyler arasında sosyal bağın oluşumuna katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra “Hediyeleşme geleneği toplumun maddi ve manevi kültürel öğelerinin nesilden nesile aktarılmasında etkili olduklarından somut olmayan kültürel mirasın sürdürümcülüğüne ve korunmasına katkıda bulunur.” (Sakarya, 2006, s. 266). Kırgız Türkçesinde değiş tokuş kavramı “*almaşuu, alış cana beriş*” kavramlarıyla karşılanmaktadır. Kırgızlarda değiş tokuş yalnızca maddi eşyaların değişimi üzerine olmamış, bunun yanı sıra yapılan hizmetler de değiş tokuş kapsamında olmuştur. Tarihsel olarak ilk değiş tokuş, karşılıklılık esas çerçevesinde yapılmıştır. Bu ilke, birey ve toplum arasındaki sosyal bağların sürdürülmesi amacını gözetmiştir. Bu bağlamda, sosyal iletişim hediye alışverişi için bir kanal görevi görmüştür ve taraflar hediye alıp vererek iletişimlerini devam ettirmiştir. Dolayısıyla hediye alışverişinin sonlandırılması ilişkilerin kesilmesi anlamına gelmiştir. Ancak zaman içerisinde emeğe dayalı bölünme ve sahiplenmenin ortaya çıkmasıyla grup içinde karşılıklı yardımlaşma ve yardımda bulunma oluşmaya başlamıştır. Bu yapıdaki eylem tek sefere dayalı olmayıp süreklilik arz eden bir yapıyı oluşturmuştur. Zamanla almak ve vermek eylemlerinin anlamları değişmiş ve genişlemiştir. Bu doğrultuda iki tür ilişki, özellikle grupların veya küçük toplulukların oluşumunda ve tamamlanmasında önemli bir rol oynamıştır (Karatayev ve Eraliyev, 2005, s. 27-28).

Kırgız Türkçesinde hediye kavramı *belek*,⁵ *sıy* gibi sözcüklerle karşılanmaktadır. Belek sözcüğü “atiyye, hediye; *belek-beçkek*; atiyyeler, hediyeler” (Yudahin, 1998I, s. 106), sıy sözcüğü ise “hediye, mükâfat, ikramiye; hürmet, ikram” (Yudahin, 1998II, s. 652) gibi anlamlara gelmektedir. Bunların yanı sıra bazı kavramlar da hediye ve armağan anlamlarında kullanılmaktadır. Söz gelimi, “*sıy kör-* eylemi hürmete ve takdire mazhar olmak; *sıyga al-* ve *sıyyla-* eylemleri *üyünö çakırıp sıyga aldı* (Evine çağırarak ikram etti.); *sıyñ menen ber* (İyilikle ver!); *saltanattuu sıy*, ziyafet; *sıyyla-* hürmet ve takdir göstermek, ikram etmek, ağırlamak” (Yudahin, 1998II, s. 652-653) manalarında kullanılmaktadır. Belek sözcüğü Andreas Tietze’nin sözlüğünde *düğün hediyesi* (2002, s. 309) anlamında da kullanılır. Kâşgarlı Mahmûd’un sözlüğünde ise belek (beleg), “bir yolcunun akrabalarına getirdiği armağan veya bir yerden başka bir yere yollanan armağanlar; armağan” (2005, s. 181) olarak tanımlanmıştır. Belek kavramı belirtildiği üzere geniş anlam alanlarına sahiptir. Hediye, atiyye, düğün hediyesi, armağan gibi kavramları karşılamaktadır. Sıy kavramı ise tek başına hediye, mükâfat, ikramiye, hürmet, ikram anlamlarının yanı sıra sözcüğün yanına eklenen başka kavramlar ile farklı anlam alanları oluşturmuştur. Söz konusu farklılıklar daha çok manevi boyutta anlam kazanmıştır. Sonuç itibarıyla belek, sıy ve bunlara bağlı oluşturulan her bir kavramı, Kırgız toplumundaki maddi ve manevi yöndeki hediye olgusu içerisinde değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan, genel olarak Kırgız toplumunda maddi ve manevi pek çok hediye örneği mevcut olsa da hediye olarak verilmesi uygun görülmeyen birtakım hediyeler de söz konusudur. Söz gelimi, Kırgızların millî baş giysisi olan “kalpak” günümüzde çeşitli düğün, tören ve kutlamalarda değerli bir hediye olarak verilmesine rağmen kimi durumlarda kalpak, “uluu baş kıyım/değerli baş giysisi” ve kutsal görüldüğü için hediye olarak verilmez. Bunun yanında bıçak, kılıç gibi keskin aletlerin dünürler arasında hediye olarak verilmesi uygun görülmez. Bu aletler verildiği takdirde iki dünürün arasının bozulacağı düşünülür (KK 2).

Kırgız toplumunda hediye ve hediyeleşme olgusu çok eski dönemlerden günümüze değin sürdürülen bir gelenektir. Bu bağlamda, eskiden olduğu gibi hâlihazırda da Kırgız kültüründe boylar veya kişiler arasında çeşitli hayvanların hediye edilmesi canlılığını koruyan mühim bir gelenektir. Hediye edilen hayvanların içerisinde en dikkat çekici olanı şüphesiz attır. Konargöçer yaşam tarzı sürmüş toplumlar için at oldukça önemli bir yere sahiptir. At gerek Tanrıya sunulan bir kurban gerek konuklar arasında paylaşılan bir ülüş⁶ olarak yaşamlarının çeşitli aşamalarında kullanılan bir hayvandır. “Tört tülük hayvan (at, deve, inek, koyun) arasından olan at, toplum hayatının doğum, düğün, ölüm gibi geçiş dönemlerinde gerçekleştirilen tören ve kutlamalarda vazgeçilmez bir hayvan olarak yer edinmiştir.” (Dıykanbayeva, 2017, s. 134). Abdülkadir İnan (2002, s. 41), eski Türklerin toplantı ve törenlerinde kesilen hayvan ürünlerinin paylaşılmasının oldukça önemli bir gelenek olduğunu ve söz konusu geleneğin kabile, boy ve aile üyeleri arasında paylaşımının gerçekleştirildiğini ifade eder. Kırgız kültüründe konuklar, boy üyeleri, akrabalar veya aile üyelerinin toplum içerisindeki saygınlığı ve yaşı dikkate alınarak paylaşımı yapılan pratiğe *ustukan*⁷ veya *cilik*⁸

⁵ Kırgız toplumunda cariy ve köle olarak kullanılan kadınların hediye olarak verildiği de bilinmektedir. Kırgız Türkçesinde *kün*; köle kadın, cariy anlamına gelmektedir (Yudahin, 1998, s. 538). Cariye, zengin bir kişinin veya sahibinin kişisel mülkünde bulunan bir kadındır. Kırgız toplumunun sosyal yapısının en altında yer almıştır. Cariyeler, ağır işleri yapmak ve ailedeki çocuklara bakmak için kullanılmışlardır. Sahibinin onu hediye ettiği, miras bıraktığı ve bazen ödül olarak verdiği durumlar mevcuttur (Karatajev ve Eraliyev, 2005, s. 175).

⁶ Kazaklarda ülüş sistemi üzerine ayrıntılı bilgi için bk. (Demirci ve Bürkütbayeva, 2020, s. 198-209).

⁷ Kemikli et.

⁸ İlikli kemik (Yudahin, 1998I, s. 216).

adı verilir. Bunlar, Kırgız toplumunda *siyluu tamak* (değerli yemek) olarak görülmüştür. Evlenme ritüeli başta olmak üzere gerçekleştirilen bütün törensel ritüellerde mezkûr paylaşım yapılır. Kesilen at, koyun ve inek çocuk, genç, kadın, erkek arasında paylaşılır. Ayrıca yukarıda ifade edildiği üzere Tanrıya veya çeşitli hususlar için yapılan kanlı ve kansız kurbanlar da hediye olarak değerlendirilmelidir. Zira bu pratikler bağışlanma, merhamet bekleme, bolluk ve bereket umma, iyi ve güzel olayların olmasını dileme gibi çeşitli beklentiler ile gerçekleştirilir. Dolayısıyla bütün kanlı ve kansız kurbanlar temelde armağan ve karşılıklılık temeli üzerine kurulmuş bir olgudur. Eskiden beri sürdürülen toplumsal tören ve ritüellerdeki söz konusu pratikler; insanların anımsama, hatırlama, geri çağırma ve kaydetme gibi toplumsal bellek ve hafızalarını güncellemelerini ve sonraki nesillere aktarmalarını sağlamıştır. Bu bakımdan hediye pratiği; bireysel, toplumsal, sosyal ve psikolojik açılardan insanları rahatlatmaya sevk eden ve bu yolla pek çok geleneğin sürdürümcülüğünü sağlayan bir sistemdir.

Günümüz dünyası dijital ve teknoloji çağı üzerine kuruludur. Modernleşme, dijitalleşme ve ileri teknoloji neticesinde hediye geleneğinde değişimler söz konusu olsa bile “belli sebeplere bağlı olarak çeşitli tören ve kutlamalarda hediye verme ve alma geleneği” (Schmid, 2018, s. 18) devam etmektedir. Bahsedilen hususlar hediyein kendisinde, geleneğin uygulanma biçimi veya maddi ve manevi yapısında değişiklikler yaşanmasına sebep olsa da Kırgızlar, özel günlerden geleneksel törenlere kadar toplumsal her bir ritüelistik kutlama ve anmalarda birbirlerine hediye vermektedir. Söz gelimi, bebek doğduktan kısa bir süre sonra yapılan bir gelenek olan *centek toyda* (düğün) kutlamaya katılanlar, hediye olarak genelde yeni doğmuş bebeğe giysiler getirirler. Ayrıca bebeğin annesine ve babasına da hediye verirler. Ev sahibinin yakın akrabaları (örneğin, bebeğin anneannesi) giysi ve yiyecek hediye eder. Bunlara ek olarak yakın akrabaları sepet de getirir. Sepetin içinde ekmek, çikolata, meyve, şekerleme, içecek vb. çeşitli yiyecek ve içecekler bulunur. Dolayısıyla verilen yiyecek ve içecekler “insanların, evrensel olarak birbirlerine çeşitli duyguları ifade etmelerine ve bu yolla kişiye olan sevgiyi, ilgiyi, sempatiyi göstermesine” (Tezcan, 2000, s. 16) vesile olmaktadır. Bunun yanı sıra bebeğin ailesine göz aydınlığına gelen konuklar, ev sahibinin sevincini ve mutluluğunu paylaşmak için maddi ve manevi değerlerde hediyeler vermektedir. Kutlamanın yapıldığı evdeki aile üyeleri gelen misafirlerin dualarını alır. Bebeğin doğumu ile ilgili müjdeli haberi (süyünçü) veren kişilere ev sahibi hediye olarak kumaş, baş örtüsü veya para verir. Bu hediyelerin yanı sıra bebekle ilgilenen yakın akrabalara *köründük*⁹ adı altında hediyeler de takdim edilir. Bu hediye genellikle paradır. “Armağanların önemli bir bölümü gerçekten de tek taraflı olur ve hatta tek taraflı armağan sistemleri vardır.” (Godbout, 2003, s. 255). Kırgız toplumunda süyünçü ve köründük tek taraflı hediye sistemi üzerine kurulmuş pratiklerdir. Bu hediye türlerine bilhassa geçiş dönemi ritüellerinde rastlanır. Centek toyun kafede yapılması durumunda gelen konuklar, hediye olarak ekseriyetle para vermektedir. Kutlamanın evde olması durumunda ise paranın yanı sıra giysi de getirilir (KK5). Sonuç olarak hediyeleşme geleneğinde takdim edilen armağanlar ferdî ve toplumsal ilişkileri iyiye sevk etmeye yönelik pratiklerdir. Kişiler arasında duygu ve düşüncelerin paylaşımı yoluyla bireyin ve toplumun birliği, beraberliği ve bütünlüğü sağlanmış olur. Ayrıca mezkûr gelenek sosyal ilişkileri kurucu ve güçlendirici bir etkiye sahiptir. Gelenek; birey, grup ve toplumda düzenleyici ve

⁹ Yaşamın yeni başlangıçlarında kişilere verilen para veya hediyelerdir.

koordinasyonu sağlayan bir mekanizma olarak yer edinmektedir. Böylelikle hediyeleşme geleneği Kırgız “Toplum yapısının statik olmamasını, tıpkı bir organizma gibi dinamik bir sürekliliğe sahip olmasını sağlamaktadır. Yapılan pratikler yoluyla toplumsal sistem işler duruma gelir ve dolayısıyla parça bütünü işleyişine pragmatik bir çözüm üretir.” (Yolcu ve Aça, 2017, s. 15).

Hediye alma ve vermede bireylerin yaş ve cinsiyet özellikleri dikkate alınmaktadır. Aynı zamanda hediyein kişiye ve gerçekleştirilen tören/kutlamanın içeriğine uygun olmasına da özen gösterilmektedir. Çocuğun ilk adım atma merasimlerinden olan *tuşoo toy* (duşak kesme) ritüelinde de centek toyda olduğu gibi maddi ve manevi olarak benzer hediyeler verilse de hediyein azlığı veya çokluğu, maddi ve manevi boyutu, çeşitli oluşu veya takdim edilişi farklılıklar içermektedir. Örneğin bu toyda verilen hediyeler, sünnet merasiminde verilenlere göre maddi olarak ve nicelik açısından daha azdır. Benzer şekilde yapılan kutlama da küçük gruplardan oluşan katılımcılar ile gerçekleşmektedir. Tuşoo toyda adım atacak olan çocuğa, annesine, babasına ve yakınlarına çeşitli hediyeler verilir. Belirtildiği gibi verilen hediyelerde yaş ve cinsiyet önem arz ettiğinden çocuklara hediye olarak giysi, yiyecek ve oyuncak tercih edilir. Çocuğa hediye edilen giysiler giydirilir ve böylelikle hediye veren kişilere teşekkür mahiyetinde manevî bir karşılık gösterilir. Her zaman olmamakla beraber centek toyda olduğu gibi çocuğun annesine ve babasına da hediyeler verilmektedir. Çocuğun annesine kumaş, baş örtüsü, elbise; babasına ise kalpak,¹⁰ gömlek, takım elbise, ayakkabı gibi hediyeler takdim edilir. Bunlara ek olarak düğüne gelen konuklara yemekler ikram edilir ve kutlama sonunda düğün sahibi davetlilere çeşitli hediyeler verir. Tuşoo toy töreninde çocuğun ayak bileklerine bağlanan ipi kesen ilk kişiye, önceleri maddi değeri yüksek hediyeler verilirken günümüzde hediyein değeri ve maddiyatı azalmıştır. Söz gelimi, günümüzde ipi kesen kişi çocuksa oyuncak, kıyafet veya para hediye edilir. Kadınlara ise baş örtüsü, kumaş, elbise, kap kakak, döşek gibi hediyeler verilir. Hediye olarak verilen eşyalar sonrasında kullanılmaya çalışılır. Çeşitli sebeplerden ötürü kullanılmadıkları takdirde başka düğünlere armağan olarak götürülür. Bu tür hediyeler kişiler arasında bir alışveriş döngüsü oluşturur. Dolayısıyla işlevsel olarak belli bir amaca hizmet etmiş olur. Söz konusu hususun yaşanmaması adına kimi zaman ritüele katılan konuklar, düğün sahibine para vermektedir. Böylece kişi kendi arzusuna göre parayı değerlendirme fırsatı elde eder (KK4).

Hediye vermek kimi zaman hakimiyet ve gücün göstergesi olabilmektedir. Böyle bir durumda verilen hediyelerin değeri de kişinin varlıklı ve toplumdaki saygınlığıyla doğru orantılı olmuştur. Maddi gücü yüksek ve toplumda söz sahibi kimselerin vereceği hediyeler, kişinin gücünü ve hakimiyetini göstereceğinden bu tür kişiler, maddi değeri yüksek hediyeler vermiştir (Sakarya, 2006, s. 246). Bu bağlamda hediye, statü göstergesi olarak kişinin üstünlüğüne, gücüne, hakimiyetine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu husus hediye alan kişi üzerinde zaman zaman baskıya neden olmakta ve bu baskı maddi ve manevi yönden insanlar arasında çatışmaya sebebiyet vermektedir.¹¹ Kırgız toplumunda mezkûr güç ve hakimiyet gösterme arzusuna küçük ölçekteki centek toy, tuşoo toy, beşik toy gibi ritüellerde pek fazla rastlanmaz. Eskiden kutlanan merasimlerde bu tür durumlara rastlanmıştır. Ancak günümüzde

¹⁰ Kırgız millî baş giysisidir.

¹¹ Verilen hediyelerin geri dönüşünün olacağı düşüncesi bireylere manevi baskı oluşturduğundan (Tomak ve Güney, 2014, s. 28) kimi zaman bu husus ilişkilerin bozulmasına neden olabilir.

kişiler törenleri daha çok bütçesine göre kutlamaktadır. Her ne kadar pratiklerin uygulama biçimleri değişim gösterse de uygulama değişim ve dönüşüm ekseninde devam etmekte ve diğer kuşaklara aktarılmaktadır. Hediyeinin maddi karşılığı, niteliği ve manevi içeriği değişse dahi günümüzde gelenek çeşitli kutlama ve törenlerde canlı biçimde muhafaza edilmektedir.

Sünnet merasiminde de sünnet olan çocuğa ve aile üyelerine komşu ve akrabaları para, yiyecek, içecek gibi hediyeler getirmektedir. Kırgız toplumunda erkek çocuğu eskiden olduğu gibi günümüzde de önemlidir. Dolayısıyla sünnet merasimi; centek toy, tuşoo toy ve beşik toy gibi ritüellere göre daha büyük bir kutlama ve katılım ile gerçekleştirilir. Bu önem sünnet toyda getirilen hediyelerin niceliği, niteliği ve maddi değerindeki farklılık üzerinden açıkça görülebilir. Ancak bazı hediyelerde benzerlik de bulunması armağan sektörü/ekonomisi ile ilişkilidir. Benzer hediyelerin verilmesi, hediyelerin özgünlük veya özgüllüğünün ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda küresel anlamda ritüeller ve hediyeler gerçekte de birey, tek türleştirilmiş olmaktadır. Bu bağlamda, hediye sektörü ve küresel hediyeleşme geleneği kitle kültürünü yaygınlaştırmış ve tek türleşme alanı oluşturmuştur (Özdemir, 2008, s. 473).

Kırgız toplumunda beşik toy ve centek toyda olduğu gibi sünnet merasiminde de anne tarafına çok daha fazla yükümlülük düşmektedir. Ritüellerin “Maddi temelini oluşturan parçalar aynı zamanda toplumsal ilişkilerin niteliği ve toplumsal statünün birer eğretilmesi olarak algılanmaktadır. Bu nedenle alınan ve verilen hediyeler aileler arası ilişkide belirleyici ve tarafların birbirlerine karşı gösterdiği manevi değerinin bir yansıması olabilmektedir.” (Kara, 2009, s. 337). Bu bağlamda, anneanne torununa tay, bisiklet gibi maddi değeri yüksek olan hediyeler alır. Sünnet olan çocuğa, dedesi (annenin babası) ise at hediye eder. Dünürlere karşı mahcup olmama, eksiklik hissetmeme, ilişkilerin zayıflamaması gibi hususlar söz konusu hediyelerin verilmesinde etkili olmuştur. Kırgız Türkçesinde bu türdeki hediyeleşme geleneğinin adı *ençilöödür*. Zikrolunan gelenekte ev, araba, hayvan gibi maddi değeri fazla olan hediyeler verilir. Bunun yanı sıra sünnet merasiminde anne tarafı *kurcun* (heybe) hazırlar. Kurcunun bir tarafına bal ve sarı may (tereyağı), diğer tarafına ise oyuncaklar konarak düğün evine gidilir. Getirilen kurcun halının üzerine konur ve içindeki hediyeler gelen misafirlere takdim edilir. Çocuklara oyuncak, büyüklere ise bal ile sarı may verilir. Kurcun iki tarafının dolu olmasının sebebi sünnet olan çocuğun bol rızık sahibi, sağlıklı, mutlu ve bahtı açık olsun diye yapılır. Kurcun içindeki hediyelerin konuklara verilmesi yoluyla onların gönülleri hoşnut edilir ve duaları alınır. Bu anlamda hediye bireyler arasında iletişim kurmaya yarar. İnsanların birbirine söyleyemediği veya söylemek istediği duygu ve düşünceler, hediyeler yoluyla aktarılabilir. Kelimelerin kifayetsiz kaldığı durumlarda hediyeler sözsüz iletişimi etkili kılarak insanların duygu ve düşüncelerini aktarmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla armağanlar, bireyler arasındaki sosyalleşmeyi pekiştirir. **Beşik toy**da da çocuğun anne tarafı maddi ve manevi açıdan daha fazla bir sorumluluk üstlenmiştir. Anneanesi bebeğe getirmiş olduğu hediyeleri beşiğin üzerine bırakır. Aynı eylemi düğüne gelenler de yapmaktadır (KK3).

Kırgızistan’da en çok önemsenen ve yaygın olarak uygulanan evlilikle ilgili gelenekler; çeyiz hazırlama, çeyiz serme, sepet götürme, takı takma (*koşumça koşuu*), başlık parası, düğün sonrası dünürlerin birbirlerinin evine davet edilmesi, nikâh sonrası yeni evli çiftin evini görme amacıyla ziyarete gitme gibi âdetler olarak sıralanabilir. Söz konusu geleneklerin uygulanması tüketimi körükleyici bir etkiye sevk etmekte ve toplumsal statü ile tüketme şartlarını yerine

getirme amacı sonucunda geleneklere uyma davranışları arasında öznel bağların kurulmasına sebep olmaktadır (Durutürk, 2008, s. 43). Bu bakımdan, dünürler arasındaki statü ve tüketme şartlarını yerine getirme arzusu, Kırgız toplumunda gerçekleştirilen tören ve kutlamaların arasında *evlenme* törenini, en değerli ve en çok önemsenen ritüel olmasına sebep olmuştur. Damat ve gelin tarafı birbirlerini memnun etmek amacıyla sorumluluklarını eksiksiz yapmaya çalışır. Kırgız toplumunda bilhassa evlilik merasiminde hediyein maddi yönü daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu husus “sahip olunan hediyelerdeki artışın hiyerarşide üst pozisyonlarda olmanın bir göstergesi olarak kişilere ve topluma güç, prestij ve iktidar sağlamaktadır. Kişiler arasındaki ilişkilerdeki denge bozulduğunda hediyein maddi karşılığının ne olduğu konusu daha fazla tartışmaya açılmaktadır. Bu durum, toplumda sosyal ilişkilerde bozulma ve kişiler arasında olumsuz tutumların oluşmasına neden olmaktadır.” (Kanbir, 2022, s. 64). Kırgız düğünlerinde hediye alma ve verme bu hususlardan ötürü birtakım pratikleri uygulamayı ve bazı pratiklere uymayı beraberinde getirmiştir. Söz gelimi, erkek tarafı gelinin erkek kardeşi veya ağabeyi olması durumunda düğünün olacağı zamana kadar kız tarafına at veya tay hediye etmek durumundadır. Bu hediye geleneğine *başat* denir. Düğün merasiminde hediyeleşmenin görüldüğü ilk aşama olan *söykö saluu*¹² töreninde (kız isteme) erkek tarafı, kız tarafına küpenin yanında küçükbaş hayvanlardan herhangi birini getirir. Sonraki aşamalardan ve düğünün vazgeçilmez öğelerinden biri olan *çeyize* (sep)¹³ Kırgızlar da pekâlâ önem verirler. Bu bakımdan, damat tarafına götürülecek olan *çeyizin* eksiksiz olması gerekmektedir. Kırgız kızlarının *çeyizinde* sandık, kumaş, elbise, baş örtüsü, halı, döşek, yastık, yorgan, yatak dolabı, masa, beyaz eşya, mutfak eşyası vd. bulunur. Bunların yanı sıra eskiden el işi olarak döşek, şırdak,¹⁴ keşte,¹⁵ tuş kiyiz¹⁶ gibi eşyalar da *çeyiz* olarak verilmiştir. Günümüzde çok fazla olmamakla birlikte el işi ürünler kimi *çeyizlerde* de mevcuttur. Kız tarafı *çeyizi* ekseriyetle erkek tarafından alınan *kalınla* (başlık parası) yapar. Hazırlanan *çeyiz*, damat tarafının evine getirildiğinde *çeyizde* bulunan sandıkların üzerine döşekler üst üste konur. Ardından sandıklar açılmaya başlanır. Sandıkları açma işlemi kaynana, görümce gibi damadın yakınlarına bırakılır. Sandığın içinde baş örtüsü, kumaş, elbise, örtü gibi küçük hediyeler bulunur. Sandığı açanlar, o hediyelerden alırlar. Dolayısıyla açan kişinin hem nasiplenmesi sağlanır hem de gönlü hoşnut edilmeye çalışılır. Bunun yanında *çeyizle* birlikte damat tarafının evine birtakım sepetler de getirilir. Her bir sepette yiyecek ve içecekler mevcuttur. Sandığı ilk önce açanlara hediye verilmesine benzer olarak sepeti ilk açan kişilere de sepetin içinde bulunan ürünlerden hediyeler takdim edilmektedir. *Çeyizi* götüren gelinin iki yengesine ise erkek tarafı *köründük*¹⁷ verir. Eskiden *köründük* olarak koyun, kuzu, tay gibi maddi değeri yüksek hediyeler verilirken hâlihazırda daha çok küçük miktarda para verilir. *Çeyizin* götürüldüğü gün *sep cıyuu* yani *çeyiz serme* işlemi yapılır. *Çeyiz serme* işleminin ardından gelen konuklar *çeyize* bakar. Bu eylem ise *sep kördü* olarak ifade edilir. *Çeyiz görme* geleneğinde konuklar, hayırlı olsun mahiyetinde erkek tarafına para verir veya giysi hediye eder. Aynı zamanda erkek tarafından biri *çeyizden* bir ürün seçer ve bunun karşılığında kız tarafına para verir (KK2). Buna benzer hediye pratikleri

¹² Küpe takma.

¹³ Kırgız düğünlerindeki *çeyiz* ve *çeyiz gösterme* ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Polat, 2005, s. 172).

¹⁴ Keçeden yapılan halı.

¹⁵ Bir tür nakış.

¹⁶ Duvar halısı.

¹⁷ *Köründük* aynı zamanda düğünün olduğu günün sonunda çiftin ilk gecesi için yengelerin hazırlamış oldukları yataklara karşılık olarak da verilmektedir. Yengeler, kız ve damadın annesine gelinin namuslu olduğu yönündeki haberi verdiklerinde de çiftin anneleri onlara *köründük* olarak giysi veya para hediye ederler (KK2).

topluma ekonomik bir döngü ve sosyal bağların canlı bir biçimde sürdürülmesi gibi bir katkı sağlamaktadır. Bu husus yalnızca düğürleri değil, kentleşmeyle birlikte kurulan yeni sosyal çevreyi de kapsamaktadır. Düğün öncesi yapılan çeyiz töreni, düğünün sosyo-ekonomik alt yapısına zemin hazırlar ve onun şekillenmesini sağlar. Bu durum, katılımcılar ve izleyiciler için birer kültürel eğitim alanı oluşturur. Bu bağlamda çeyizin erken yaştan itibaren hazırlanma süreci gerek nakış, örgü gibi çeşitli el işleri gerek ev araç gereçleriyle birlikte somut olmayan kültürel miras alanı oluşturmaya fayda sağlamaktadır. Çeyiz serme ve görme sürecine katılan misafirler, diğer yandan geleneksel sözlü kültürün de icrasına katkı sağlarlar (Avcı, 2021, s. 1501).

Kız veya erkek tarafında yapılan düğünlerde birtakım pratikler uygulanmaktadır. Örneğin, *kız uzatuu* (kızı babasının evinden çıkarma) merasiminde damat tarafı kız tarafının evine geldiğinde gelinin kız kardeşi damadın kulağını çeker (kulak çoyuu) ve karşılığında bahşiş niteliğindeki hediyesini alır. Buna ek olarak kız tarafına gelen damadın ayakkabısı saklanır ve ayakkabıyı veren kişiye para verilir. Gelini görmek isteyen damada birtakım sorular sorulur. Soruyu bilemediği takdirde damat soruyu soran kişiye para verir. Ayrıca damadın gelini görebilmesi için kapının arkasındaki kişi için para vermesi gerekir. Düğünlerin vazgeçilmez öğelerinden biri de *çaçıla* (saçı) saçmaktır. Çaçılanın içerisinde madeni paralar ve çeşitli yiyecekler bulunur. Çaçılalar çocukların mutlu olması, düğünün türüne göre gelen konukların varsa dileklerinin kabul olması ve gönüllerinin hoşnut edilmesi amacıyla yapılır. Sıralanan tüm pratikler karşılıksızlık ilkesi çerçevesinde yapılan hediye gelenekleridir.

Kırgızlar düğün öncesi, esnası ve sonrasında gelin ve damada destek ve yardımcı olmak amacıyla *ökül ata* ve *apa*¹⁸ (vekil baba ve anne) adında evli bir çifti tayin ederler. Ökül ata ve apa, gelin ve damadın bir ihtiyacı olması durumunda onlara yardım eder, gerektiğinde verdikleri tavsiyeler ile gelin ve damada danışman olurlar. Ancak her iki tarafın da birbirine karşı sorumlulukları vardır. “Armağan daima kendisinin ötesine geçen bir şey, bir ek içerir ve bu bağ çok değerlidir.” (Godbout, 2003, s. 251). Bu bağlamda, ökül ata ve apa olmayı kabul eden kişiler, çifte düğün hediyesi olarak altın nikah yüzüğü almak durumundadır. Önceleri inek hediye etmek bile ayıp olarak karşılanmış ve dolayısıyla çifte hediye olarak at verilmiştir. Günümüzde altın yüzüğün yanında çifte, balayı için tatil de hediye edilmektedir. Bunların yanı sıra ökül ata ve apa, çiftin anne ve babalarına da hediye vermekle yükümlüdür. Erkeklerle *çepken*¹⁹ ve kalpak, kadınlara ise yelek hediye ederler. Düğünlerde bir araya gelen konuklara eğlenceli anları yaşamaları için yapılan küçük ölçülü yarışmalar sonucunda verilen hediyeleri de ökül apa ve ata almaktadır. Hediye alma ve verme tek taraflı olmayıp evlenen çift de ökül ata ve apaya hediye vermekle mükelleftir. Ökül ataya takım elbise ve kalpak; ökül apaya ise kumaş ve baş örtüsü hediye edilir. Bu doğrultuda, hediye gündelik hayatın karmaşası içindeki bireyin nefes alabileceği, ferdi ve ruhsal bakımdan rahatlayabileceği bir alan açar. Nitekim bireyin bütün özellikleri düşünülerek alınan hediyeler alan kişide rahatlatıcı bir işleve sahiptir. Ayrıca verilen hediyelerde özgünlük ve özgüllük istenmesi durumunda bireyin hediye seçme eyleminde yaratıcılığı artar ve bu durum kişinin gelişimine katkıda bulunur. Bunun yanında Kırgız toplumunda verilen hediyelerin bir bölümü benzerdir. Dolayısıyla bu durumda kişisel bir yaratıcılık veya kişinin gelişimini sağlayan bir etkinin oluşması söz konusu olmamaktadır.

¹⁸ Kırgız kültüründe Ökül ata ve apa ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Orçan, 2021, s. 86-94).

¹⁹ Kırgız giysisi.

Söz gelimi, eskiden gelin ve damat, şahitlik yaptıkları için ökül ata ve apanın oturacakları yere döşek koymuşlar ve akabinde döşekleri hediye etmişlerdir. Günümüzde ise bunun yerini halı veya giysi almıştır (KK2). Bu bağlamda hediyelerde maddi ve manevi değişimler söz konusu olmakla birlikte kimi zaman hediyeler, bireylerin kişisel herhangi bir yaratıcılığına hizmet etmemektedir. Bununla birlikte, kutlama ve törenlerde gerçekleştirilen hediye alışverişi ülkenin kültür ekonomisine oldukça büyük destek sağlamaktadır. Hediyelik eşyaların satıldığı mağazalar veya pazarlar, ülke ekonomisine devinimsel katkı ile destek olmaktadır.

Dünürlerin (kuda) hediyeleşme yoluyla akrabalık bağlarının kuvvetlenmesi işlevini taşıyan (Ateş, 2023, s. 681) sepet hazırlama geleneği, Kırgız toplumunda oldukça önemlidir. Sepet hazırlama yalnızca evlilik törenlerinde uygulanan bir gelenek değildir. Geçiş dönemlerinin tamamında yapılan bir gelenek olmakla birlikte ekseriyetle düğün törenlerinde hazırlanmaktadır. Sepet hazırlama ve takdim etme gerek kız gerek erkek tarafında yapılan düğünün vazgeçilmez öğelerinden biridir. Kadınların armağanların ambalajlanmasındaki becerisi Kırgız sepetlerinin hazırlanmasında net bir biçimde görülmektedir. Sepeti hazırlayan kadınlar, “armağanın ruhunu somutlaştırdığı için hiçbir hediye onlarsız olamaz. Ambalaj neyin dolaşımında olduğunu saklar, böylelikle önemli olanın saklanmış nesne değil, jest olduğunu gösterir. Hediyeleri ambalajlamak, tamamen armağanın ruhuyla dolu bir törendir ve bu tören” (Godbout, 2003, s. 67-68) Kırgız toplumunda da büyük ölçüde kadınlara bırakılmıştır. Çeşit çeşit hazırlanan her bir sepetin içinde ekmekler, tatlılar, oyuncaklar, içecekler ve yiyecekler olur. Erkek tarafı, kız tarafına götürdüğü sepetin birine oyuncaklar koyar. Bu sepete *küyöö kurcun* denir. Söz konusu sepetin içindeki oyuncaklar gelen konuklara sunulur. Bundan başka erkek tarafı düğünün ardından gelinin ailesini evlerine davet eder. Bu geleneğe *köçürüp keldi* denir. Söz konusu davete gelinin annesi, yengeleri ve akrabalarından birkaçı icabet eder. Bununla birlikte, gelinin babasının davet edildiği *ata kördü* geleneğinin köçürüp keldi ile yapılması durumunda (genelde birlikte yapılır) erkekler de davete giderler. Giden misafirler (kız tarafı) hediye olarak *kiyi*²⁰ ve sepet götürür. Bazıları tek bir sepet götürürken bazıları birden fazla sepet hediye olarak verir. Tek bir sepet takdim eden aileler, çok büyük bir sepet hazırlarlar. Sepetin en altında büyük ve güzel dokuz, on veya on iki tane ekmek (nan) olur. Ekmeğin üzerinde çeşitli tatlılar bulunur (KK2). “Hediye vermek arkaik dönemlerden beri, karşılıklılık ilkesine dayalı bir sistem olmasa bile şükran duyma sorumluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu durumda hediye veren kişinin hediye alan kişiyi duygusal olarak kırmamak adına verilecek hediye ölçüsünü düşünmesi gerekir.” (Doğan vd., 2022, s. 191). Bu bağlamda, dünürlerin²¹ birbirine vermiş oldukları hediyelerde herhangi bir karşılıklılık düşüncesi mevcut olmasa da manevi açıdan birbirlerine eşdeğer ölçüde davranma arzusunun öne çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla Kırgızlar “tören ve kutlamalarda götürülen hediyelerin eş değer olmasına” (Aça, 2007, s. 392) önem vermişlerdir.

²⁰ Bir tür giysi.

²¹ “Kazakistan’da da kudalık/dünürlük ilişkisine oldukça büyük önem verilmektedir. Bu bağlamda aileler birbiriyle tanışır ve düğünün ardından damadın bütün akrabaları gezilir. Bu gezmelerde kızın ailesine farklı farklı hediyeler verilir. Kızın ailesi de onlara hediyeler getirir. Hediye olarak daha çok kıyafet başta olmak üzere hayvan vb. hediyeler de götürülür. Bir müddet sonra kız tarafına gidilir. Aynı hediyeleşme orada da devam eder. Kazakistan’da gelin ve damattan daha çok ailelere ve ailelerin kaynaşmasına önem verilir. Herkesin evinde mutlaka yemekler yenilir, hediyeler alınıp verilir. En değerli hediye at olmakla birlikte bazen deve de hediye olarak gider. Az gelirli koyun da götürülebilirler.” (Çetindağ, 2007, s. 219).

Eskiden **ölüm** törenlerinde ağıt söyleyen kişilere (koşokçu) hediyeler verilmiştir. Ayrıca merhumun birinci dereceden yakınlarına akraba, komşu ve merhumun arkadaşları maddi anlamda destek olmak amacıyla *koşumça* verirler. Taziye için gelen konuklara yemekler ve içecekler ikram edilir (KK1).

W. Bascom'un (2010, s. 71-86), folklorun işlevleri olarak sıraladığı "hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme; değerlere, toplum kurumlarına ve törenlere destek verme; eğitim veya kültürün genç kuşaklara aktarılması; toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma" hususları, hediye geleneğinin uygulanmasında görmek mümkündür. Zira hediyeleşme geleneğinin Kırgızlarda, bireylerin ferdî yaşantısında ve toplum içinde hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme; toplumsal değerlere ve törenlere, toplumdaki kurumlara bilhassa sosyo-ekonomik açıdan destek sağlama; ritüellerin uygulanma aşamasında hediyeleşme sisteminde öğrenilen ve öğretilen olgular ve dolayısıyla bu öğretilerin kuşaklara olan aktarımı ve insanları toplumsal veya kişisel baskılardan uzak tutmasıyla işlevsel bir yön taşıdığı somut olarak görülmektedir. Bununla birlikte, küreselleşen dünyada hediye ve hediyeleşme geleneği de birtakım değişikliklere uğramıştır. Kırgız toplumunda uygulanan geçiş dönemi ritüellerinde hediye alışverişindeki mekânsal ayırım pek fazla büyümese de özel günlere yönelik kutlamalarda cemaate yönelik tutumların dağıldığı ve bölündüğü söylenebilir. Nitekim bu tür kutlamalarda topluluk için hediye alışverişinin yerini kişisel düzeydeki alışverişler almıştır (Kanbir, 2022, s. 64). Yılbaşı, doğum günü kutlamaları, sevgiler günü, anneler günü, kadınlar günü gibi kutlamalar törensel ritüeller bağlamında cemaate dönük kutlamaları sembolize etmemekte ve bu tür kutlamalar daha çok kişisel duygu ve düşüncelere yönelik kutlamaları kapsamaktadır. Özel günlere yönelik kutlama ve dolayısıyla hediye alma ve verme hususu kitle kültürü temelinde küresel bir armağan sisteminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış, ulusal ve yöresel özgünlüklerin etkisiz hâle gelmesine sebep olmuştur (Özdemir, 2008, s. 478). Kırgız kültüründe kişilerin birbirlerine verdikleri hediyeler değerlendirildiğinde durumun gitgide kitle kültürü temeline dayalı bir biçim aldığı görülür. Durum her ne kadar geleneksel çizgiden kitle kültürüne dönük değişime uğramış olsa da "hediye alıp verme gerek bireye gerek topluma olan faydaları" (Tezcan, 1989, s. 36) dolayısıyla kültürdeki yerini korumaya devam etmektedir.

Sonuç

İnsanlar arasındaki sevgi, saygı, muhabbet, minnettarlık gibi birtakım duyguları ifade etmek amacıyla kullanılan armağan, genel olarak toplumların ve bireylerin ilişkilerini güçlendirmeye yardımcı bir unsurdur. Maddi ve manevi boyutuyla her ne kadar gönüllülük esasına dayalı bir sistem olarak düşünülmüş olsa da kişiler arasında en azından eş değer bir karşılık beklentisi oluşturabilmektedir. Esasen karşılık verilmemesi durumunda kimi zaman ilişkilerin bozulmasına da sebep olabilmektedir. Bununla birlikte bayramlarda, özel günlerde, törensel ritüellerde, sosyal etkileşimlerde vd. alınan ve verilen hediyeler, birey ve topluma pek çok yönden pragmatik bir etki sağlamaktadır. Kırgız kültüründe bilhassa geçiş dönemleri ritüelleri özelinde değerlendirilen hediyeleşme geleneği, her şeyden öte kültürün ve geleneğin sürdürümcülüğünde etkin bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra bireysel, sosyal ve toplumsal ilişkilerin kurulmasına, sürdürülmesine, kontrol altında tutulmasına ve kişilerin psikolojik yönlerden rahatlmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca mağaza ve pazarlarda gerçekleştirilen alışverişler, kültür ekonomisi dolayımında ülke ekonomisine sosyo-ekonomik bakımdan katkı

sunmaktadır. Toplumda törensel kutlamalarda takdim edilen hediyelerin maddi miktarı günümüze nazaran eskiden daha yüksek bir değerde olmuştur. Maddi değer yüksek olması temelde kişilerin hakimiyeti, gücü, statüsü veya toplumdaki saygınlığı ile ilintili olsa da aynı zamanda bu husus, hediye alınan ve verilen kişilere olan manevi duygunun da bir göstergesi mahiyetindedir. Kırgız kültüründe hediye alma ve verme sistemi hem karşılıklılık hem de karşılıksızlık temeli üzerine kuruludur. Geçiş dönemi ritüellerinde verilen bahşiş, köründük, süyünçü, ençilöö, başat gibi hediye türleri karşılıksızlık ilkesi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Başlık parası, koşumça gibi hediye türleri ise karşılıklılık olgusuna bağlı olarak verilmektedir. Bununla birlikte, ticaretteki değiş tokuş temeli üzerine inşa edilen Potlaç usulünde gelen konuklara verilen hediyelere karşılık benzer sistem, Kırgız geçiş dönemi ritüellerinde gelen konuklara ikram edilen yiyecek, içecek ve giyecek dolayımında Kırgız kültüründe devam ettirilen bir uygulamadır. Konuklara çeşitli yiyecek, içecek ve giyecekler verilerek gönülleri hoşnut edilir ve onların duaları alınarak törensel ritüeller sona erdirilir. Değiş tokuşun diğer bir versiyonu olan Kula sisteminde olduğu gibi Kırgız geçiş dönemi ritüellerinde verilen hediyeler de dinî ve büyüsel pratikler ekseninde yapılmaktadır. Sonuç olarak Kırgız kültüründe hediyeleşme geleneği salt bir uygulama eşliğinde gerçekleştirilmeyen belli amaç ve işlevler doğrultusunda sürdürülen bir gelenek olarak var olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Aça, M. (2007). Doğum sonrasında hediyeleşme-Balıkesir örneği. E. Gürsoy Naskali, A. N. Koç. (Ed.), *Hediye Kitabı* (1. baskı) içinde (s. 391-395). Kitabevi Yayınları.
- Ateş, F. (2023). Bohça geleneğinden valiz kültürüne bir inceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11(35), 678-693. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1253399>
- Avcı, C. (2021). Öndüç hediye: Gaziantep’te yataküstü geleneği ve işlevleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1491-1505. <https://doi.org/10.33206/mjss.842644>
- Bascom, W. R. (2010). Folklorun dört işlevi. (Çev. F. Çalış.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* içinde (s. 71-86). Ankara: Geleneksel Yayıncılık. (Orijinal çalışma 1954 yılında yayımlandı.) <https://doi.org/10.2307/536411>
- Çetindağ, G. (2007). Kazak Türklerinde evlenme geleneğine bağlı olarak gerçekleştirilen hediye alışverişi üzerine bir inceleme. *Millî Folklor*, 19(76), 218-231.
- Demirci, H. ve Bürkütbayeva, Ş. (2020). Kazak misafirperverliği: ülüş, misafir ağırlama ve tabak kültürü. *Millî Folklor*, 16(126), 198-209.
- Dıykanbayeva, M. (2017). Kırgızlarda “dört tülük” hayvanla ilgili inanış ve uygulamalar. *Millî Folklor*, 115, 133-140.
- Doğan, C. (2022). Kadınların hediye alma ve verme davranışları ve ritüelleri üzerine bir literatür çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(47), 187-203. [10.31795/baunsobed.953284](https://doi.org/10.31795/baunsobed.953284)
- Durutürk, C. (2008). Törenselleşen tüketim, sınıf ve gelenek: Türkiye’deki evlilik törenlerine sosyolojik bir bakış. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 37-55.
- Düzgün Kara, Ü. (2014). Başkurt destanlarında hediye. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 271-288.
- Godbout, J. T. (2003). *Armağan dünyası* (Çev. D. Hattatoğlu, 1. baskı). İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma 1998 yılında yayımlandı.)
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve kültür*. Remzi Kitabevi.
- İnan, A. (2002). “Orun” ve “ülüş” meselesi. *Türkler (C III)* içinde (s. 38-43). Yeni Türkiye Yayınları.
- Kanbir, F. (2022). Hediye üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Antropoloji*, 43, 63-69. <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1050488>
- Kara, Ç. (2009). Evlenme geleneğinin temel dinamikleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(3-4), 333-343.
- Karateyev, O. K. ve Eraliyev, S. N. (2005). *Kırgız etnografyası boyunca sözdük*.
- Mahmûd, K. (2005). *Divânü lugâti’t-Türk*. Kabalıcı Yayınevi.
- Malinowski, B. (1990). *Büyü, bilim ve din* (Çev. S. Özkal, 1. baskı). Kabalıcı Yayınları. (Orijinal çalışma 1925 yılında yayımlandı.)

- Malinowski, B. (1998). *İlkel toplum* (Çev. H. Portakal, 1. baskı). Öteki Yayınevi. (Orijinal çalışma 1926 yılında yayımlandı.)
- Mauss, M. (2011). *Sosyoloji ve antropoloji* (Çev. Ö. Doğan, 3. baskı). Doğubatı Yayınları. (Orijinal çalışma 1936 yılında yayımlandı.)
- Orçan, M. (2021). Himayeci toplum kültürü olarak Kırgızlarda ökül aile geleneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(ÖS), 86-94. <https://doi.org/10.33206/mjss.1027986>
- Oring, E., (2014). Folklorun üç işlevi halk bilimsel tanım olarak geleneksel işlevselcilik. M. Ö. Oğuz, Z. S. Baki, G. Tekin. (Ed.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 4*. (1. baskı) içinde (s. 117-128). Ankara: Geleneksel Yayıncılık. (Orijinal çalışma 1976 yılında yayımlandı.)
- Özarlan, M. (2005). Bir halk ekonomisi örneği olarak “hab” ve “değişik/değişik” geleneği ve işlevleri. *Türkbilig*, 10, 54-59.
- Özdemir, N. (2008). Türk hediyeleşme geleneği ve medya. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 467-480.
- Özünel Ölçer, E. (2013). Halk anlatılarında armağan-erginlenme ilişkisi. *Gazi Türkiyat*, 12, 59-65.
- Polat, K. (2005). *Beşikten mezara Kırgız Türklerinde gelenek ve inanışlar*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sakarya, C. I. (2006). *Türk kültüründe hediyeleşme geleneği ve hediyeler* [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Schmid, W. (2018). *Hediye vermek ve hediye almak üzerine* (Çev. T. Bora, 1. baskı). İletişim Yayınları.
- Şahbaz, M. (2018). Eski Türklerde hediyeleşme. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 141-155. 10.26899/inciss.184
- Tezcan, M. (1989). Folklorik ve antropolojik yönleriyle hediye geleneği ve Türk kültüründeki yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 29-36.
- Tezcan, M. (1997). *Kültürel antropoloji*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tezcan, M. (2000). *Türk yemek antropolojisi yazıları*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı (C I)*. Simurg.
- Tomak, A. ve Güney, E. (2014). Kültürel bir değer olarak hediye geleneği ve ekslibris. *Uluslararası Ekslibris Dergisi*, 1(2), 25-33.
- Yolcu, A. M. ve Aça M. (2017). Yapısal işlevselcilik açısından folklorda değişme ve işlevsel zorunluluklar modeli. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 23(92), 13-28. 10.22559/folkloredebiyat.2017.52
- Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız sözlüğü (C I-II)*. (Çev. A. Taymas, 4. baskı). Türk Dil Kurumu. (Orijinal çalışma 1940 yılında yayımlandı.)

Sözlü Kaynaklar

- KK1: İndira Sabırova, 1991, üniversite mezunu, ev hanımı, görüşme tarihi ve yeri: 13.07.2019, Isık Göl.
- KK2: Begimay Törögeldiyeva, 1962, lise mezunu, ev hanımı, görüşme tarihi ve yeri: 14.07.2019, Oş.
- KK3: Cakin Tölömuşova, 1947, lise mezunu, ev hanımı, görüşme tarihi ve yeri: 20.07.2019, Çüy.
- KK4: Nazira Taytayeva, 1985, üniversite mezunu, çalışan, görüşme tarihi ve yeri: 06.08.2019, Calal-Abad.
- KK5: Malika Taabaldiyeva, 1968, üniversite mezunu, ev hanımı, görüşme tarihi ve yeri: 22.07.2019, Batken.